

А. Р. Шендер,
аспірант, Інститут регіональних досліджень,
Національної академії наук України (м. Львів)

НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ВНЗ НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РИНКУ ОСВІТНІХ ПОСЛУГ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Розглядається вплив глобалізаційних процесів на національний ринок освітніх послуг. Розкривається значення конкурентоспроможності вищих навчальних закладів на регіональному ринку освітніх послуг. Проаналізовано основні кількісно-якісні характеристики регіонального ринку освітніх послуг та запропоновано напрями підвищення конкурентоспроможності вищих навчальних закладів на регіональному ринку освітніх послуг.

The influence of the globalization processes on the national market of educational services is discussed. The importance of the competitiveness of higher educational establishments on the regional market of educational services is revealed. Main quantitatively-qualitative characteristics of the regional market of educational services are analyzed and the ways of the increase of the competitiveness of higher educational establishments on the regional market of educational services are suggested.

Ключові слова: глобалізація, ринок освітніх послуг, вищі навчальні заклади, якість освіти, регіональний ринок освітніх послуг, конкурентоздатність.

Key words: globalization, market of educational services, higher educational establishments, quality of education, regional market of educational services, competitiveness.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

В умовах глобалізованого суспільства кожна людина так чи інакше відчуває на собі наслідки глобалізації — процесу стирання кордонів і відмінностей між країнами у всьому світі, що відбувається в економічній, політичній та культурній площині. Згідно визначення М. Хансенна, глобалізація є складним явищем взаємозалежності економік, що виникає у зв'язку з обміном товарів і послуг та потоками капіталів [11].

Сьогодні глобалізація входить у дещо нову стадію свого існування, оскільки до чотирьох свобод переміщення (переміщення товарів, послуг, праці та капіталу) додається п'ята свобода переміщення — свобода переміщення знань. Тобто йде мова про створення Зони вищої освіти як наслідку процесу інтеграції освітніх систем різних держав. Цей процес найкраще характеризується за допомогою визначення Болонського процесу. Болонський процес —

це процес реформування систем освіти країнами Європи з метою підвищення їх привабливості та конкурентоздатності шляхом створення Європейського простору вищої освіти. Отже конкурентоздатність вищих навчальних закладів є по суті визначальним положенням у процесі глобалізації систем освіти.

Мета статті — розкрити сучасні підходи до визначення регіонального ринку освітніх послуг, розкриття значення конкурентоспроможності вищих навчальних закладів на регіональному ринку освітніх послуг, проаналізовано основні кількісно-якісні характеристики регіонального ринку освітніх послуг та запропоновано напрями підвищення конкурентоспроможності ВНЗ на регіональному ринку освітніх послуг.

Ринок освітніх послуг — це сукупність навчальних закладів, які надають освітні та науково-освітні послуги (пропозиція послуг) та споживачів їхніх послуг (школярі, сту-

денти, аспіранти, докторанти, батьки абітурієнтів, громадські організації тощо), а також державних дій, здебільшого регуляторних (щодо нормативного забезпечення, фінансової політики, фінансування, акредитації, ліцензування ВНЗ, затвердження переліку спеціальностей та квотування підготовки студентів за кожним з напрямів підготовки тощо). Ринок освітніх послуг, який здійснює підготовку фахівців для потреб економіки, перебуває у тісному зв'язку із ринком праці. Ринок освітніх послуг характеризується попитом і пропозицією, їх взаємодією, наявністю механізму формування ринкової рівноваги та встановленням рівноважної ціни на освітні послуги. Суб'єктами ринку освітніх послуг, як і будь-якого іншого ринку є: споживачі (особи чи групи осіб), надавачі послуг (навчальні заклади), а також держава, яка проводить освітню політику і виконує функції регулювання ринку. Кожен із цих суб'єктів реалізує певні економічні інтереси: споживач (студент) прагне отримати рівень знань, адекватний вимогам сучасного ринку праці; виробник — запропонувати такі освітні послуги, які є конкурентоспроможними на ринку, держава — створити такі умови на ринку освітніх послуг і у сфері освіти у цілому, щоб забезпечити зростання частки висококваліфікованих спеціалістів у економічній системі, підвищити якість людського капіталу [10].

Проаналізуємо стан ринку освітніх послуг на прикладі їх надання у системі вищої освіти. На сучасному етапі розвитку системи освіти в Україні відзначається процес збільшення кількості ВНЗ III-IV рівнів акредитації із 149 у 1990/91 н.р. до 353 у 2008/09 н.р. Відповідно кількість ВНЗ I—II рівнів акредитації зменшилась із 742 до 528 за той же період. Аналізуючи зростання чисельності студентів у ВНЗ III-IV рівнів акредитації (із 881,3 тис. чол. до 2364,5 тис. чол.) можна говорити про зростання доступності вищої освіти (табл. 1). Кількість студентів у ВНЗ щороку зростає, але при тому ВНЗ орієнтуються на попит з боку абітурієнтів, а не на реальні потреби у спеціальностях, через що у 2006—2007 рр. понад 24 тис. осіб здобувають другу вищу освіту [3, с. 178—179].

Тому серед основних проблем вищої освіти науковці виділяють також питання невідповідності кількості випускників ВНЗ та наявній пропозиції робочих місць в економіці. На думку дослідників, головними тут залишаються три проблеми. Перша — проблема престижу окремих спеціальностей, таких як юрист чи економіст, а отже перенасичення ринку окремими спеціалістами і як наслідок зростання без-

робіття або працевлаштування не по спеціальності. Друга — зниження попиту населення на робітничі професії. А третя — невідповідність теоретичних знань випускників ВНЗ практичним вимогам роботодавців. Діє принцип замкнутого кола — підприємства не задовольняють практичні навички випускників, але самі ж підприємства (за даними опитувань) не надто бажано витрачати час на проведення екскурсій чи практику студентів. А навіть якщо підприємства і приймають практикантів, то зазвичай не дають доступу до всіх необхідних документів та процесів, посилюючись на комерційну таємницю. Часто при проходженні практики не враховується спеціальність студента. Причинами цього є суто економічні проблеми, такі як: кризові явища в економіці, відсутність стратегії розвитку, морально застаріла матеріально-технічна база, неякісний менеджмент тощо. Тому важливим є процес поглиблення співпраці вищих навчальних закладів із підприємствами. Слід звернути увагу на відсутність спеціальних програм проходження практики студентами на окремих підприємствах або навіть державних структурах [9]. Таким чином ВНЗ слід активніше співпрацювати з підприємствами у питаннях навчально-виробничої практики та самостійно намагатися розробляти програми для практикантів.

Варіантом покращення відносин ВНЗ та роботодавців є функціонування кадрових агентств всередині самих ВНЗ. Це дозволяє працевлаштовувати як випускників, так і студентів ВНЗ. Іншою допомогою у працевлаштуванні є проведення спеціальних тренінгів, зокрема навчання написання резюме, проведення ігрових співбесід тощо.

Для уточнення рекомендацій щодо ефективнішого функціонування ВНЗ варто зосередитися на регіональному ринку освітніх послуг. Регіональний ринок освітніх послуг — це всі споживачі освітніх послуг та навчальні заклади, що їх надають, а також органи влади у сфері освіти, що діють в певному регіоні. Доцільно акцентувати свою увагу саме на регіональному ринку освітніх послуг, оскільки такий підхід дозволяє перейти від загального до конкретного, а саме частини всього національного ринку освітніх послуг, і таким чином зменшити кількість досліджуваних суб'єктів. Вирішення проблем певного регіону можливе лише з урахуванням його специфічних особливостей та детального дослідження. Розглянемо особливості регіонального ринку освітніх послуг

Таблиця 1. Вищі навчальні заклади України за період 1990/91—2007/08 н.р. (на початок навчального року) [12]

	Кількість закладів:		Кількість студентів у закладах, тис.	
	I-II рівнів акредитації	III-IV рівнів акредитації	I-II рівнів акредитації	III-IV рівнів акредитації
1990/91	742	149	757,0	881,3
1996/97	790	274	595,0	976,9
2001/02	665	318	561,3	1548,0
2005/06	606	345	505,3	2203,8
2008/09	528	353	399,3	2364,5
2008/09 до 1990/91, %	71,2	236,9	52,7	268,3

на прикладі Львівської області.

За даними Управління статистики у Львівській області на Львівщині спостерігається та сама тенденція, що і загалом по Україні: збільшення кількості ВНЗ III-IV рівнів акредитації з 15 в 1995/96 н.р. до 27 у 2007/08 н.р. та відповідно кількості студентів, що навчаються в них — з 59,3 тис. чол. до 141,4 тис. чол. за відповідний період (табл. 2).

Інші дослідники, аналізуючи складові потенціалу вищої освіти, показують, що Львівська область лідирує в рейтингу ВНЗ за показниками доступу до навчання, якості освіти, фінансування освіти, духовно-культурною компонентою та соціальним добробутом студентів [7]. Це підкреслює тезу про високий розвиток ринку освітніх послуг в регіоні, що викликає за собою відповідне загострення конкуренції ВНЗ.

Важливо зауважити, що основу регіонального ринку освітніх послуг становлять по суті кілька ВНЗ з багатолітньою історією та відповідним авторитетом. У загальних рейтингах вони займають лідируючі позиції. Це зокрема Львівський національний університет імені Івана Франка, Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького, Національний університет "Львівська політехніка". Серед ВНЗ Львівщини присутні також навчальні заклади, що готують фахівців власне своєї спеціалізації, зокрема Львівський державний інститут фізичної культури, Львівський національний аграрний університет, Львівська національна академія мистецтв тощо, але основною тенденцією стало впровадження програм підготовки фахівців із престижних

спеціальностей, а саме юристів чи менеджерів. Також багато ВНЗ готують випускників переважно економічного спрямування, наприклад Львівська державна фінансова академія, Львівська комерційна академія, Львівський інститут банківської справи Університету банківської справи НБУ тощо. Тому можемо говорити про загострення конкуренції між окремими ВНЗ, що виникла в контексті підготовки фахівців за популярними напрямками, які виявились не завжди витребуваними на регіональному ринку праці. На нашу думку за сучасного стану економічного розвитку в Україні активнішу роль в управлінні процесом підготовки фахівців повинна відігравати держава, адже саме за квотою держави ВНЗ має право здійснювати набір абітурієнтів на ту чи іншу спеціальність. Замість того, щоб проводити економічно виправдану лімітацію місць на такі спеціальності як юридичні чи економічні, на практиці з кожним роком квота на підготовку цих студентів навпаки зростає (що мотивується збільшенням доступу до вищої освіти). Тим самим спричиняється недобір на інші напрямки підготовки та зниження рівня знань вступників.

Зростання кількості ВНЗ, а також запровадження однакових напрямів підготовки природно спричинила конкуренцію між ними. Вже зараз менш популярні ВНЗ відчувають потребу не стільки у ціновій конкуренції, скільки у реальному підвищенні якості послуг і покращенні іміджу. Слід використати додаткові стимули для залучення споживачів, які стають доступнішими з початком впровадження в Україні Болонсько-

Таблиця 2. Вищі навчальні заклади Львівської області за період 1995/96—2007/08 н.р. (на початок навчального року) [13]

Навчальний рік	Кількість закладів		Кількість студентів у закладах, тис.	
	I-II рівнів акредитації	III-IV рівнів акредитації	I-II рівнів акредитації	III-IV рівнів акредитації
1995/96	44	15	35,9	59,3
2000/01	40	17	33,4	83,8
2003/04	39	24	33,6	110,1
2005/06	33	28	30,8	127,8
2007/08	26	27	24,2	141,4
2007/08 до 1995/96, %	59	180	67,4	238,4

го процесу. Мова йде про можливість обміну досвідом з викладачами з інших країн та поглиблення міжнародної науково-освітньої співпраці, адже підвищення мобільності викладачів та студентів є по суті головним принципом Болонської декларації. Мобільність забезпечується шляхом стандартизації наукових ступенів та спрощення перетину кордонів для працівників системи освіти. Серед найбільших перешкод на шляху до забезпечення мобільності залишаються питання еміграції, визнання, недостатнього фінансового заохочення і негнучкий механізм виплат допомоги [5]. Але існують і інші проблеми, зокрема існування не лише фізичних кордонів, але і мовного бар'єру. Це означає, що в ВНЗ слід запроваджувати активніше вивчення іноземних мов для того, щоб студенти мали можливість прослухати певні курси, що читатимуться європейськими викладачами, іноземною мовою.

Загалом думка фахівців щодо Болонського процесу в Україні неоднозначна. Вище керівництво, зокрема президент та міністр освіти, а також політологи налаштовані абсолютно позитивно. Так В. Малінович, політолог, директор Української філії Міжнародного інституту гуманітарно-політичних досліджень вважає національну систему вищої освіти застарілою. Щодо системи академічних ступенів, то на думку експерта, вона не допомагає, а навпаки, гальмує ріст науки. Хоча не всі поділяють таку думку. Інші вчені відзначають, що українська освіта побудована на більш правильних принципах, ніж європейська. У європейських ВНЗ студент має занадто багато прав: він може вибирати, коли й які лекції йому слухати. На думку дослідника такий підхід невірний, повинна бути чітко регламентована програма, а якщо студент її не виконує, його треба відрасувати [6]. Якщо говорити про керівництво ВНЗ, то існує думка щодо необхідності акцентування уваги не стільки на недоліках чи перевагах Болонського процесу для України, скільки на необхідності його поступового, а не одномоментного впровадження.

Викладачі та студенти різних ВНЗ оцінюють ситуацію по-різному. Зокрема за даними соціопитування, проведеного на факультеті міжнародних відносин Волинського державного університету, більшість студентів ставиться позитивно до Болонського процесу, але мають деякі застереження. Серед першокурсників винятково добре налаштовані 10% студентів, добре, але із застереженнями — 57%, негативно — 33%. Магістранти ставляться критичніше — 14% ставляться винятково позитивно, позитивно, але з певними застереженнями — 48%, а негативно — 38% респондентів

[2]. Соціологічне опитування серед науково-педагогічних працівників та студентів Національного університету кораблебудування ім. адмірала Макарова показало, що респонденти схильні оцінювати вплив реформ на якість освіти як негативний — 67% викладачів, 53% студентів [14].

В умовах зростання ролі освіти у підготовці фахівців важливим фактором підвищення конкурентоспроможності ВНЗ на регіональному ринку освітніх послуг є також покращення матеріально-технічної бази. Вітчизняні гуртожитки в порівнянні з закордонними не витримують жодної конкуренції. Більше уваги слід приділяти також комп'ютеризації навчального процесу, забезпечення студентів необхідною літературою у відповідній кількості. Велику увагу слід приділяти і активізації наукової діяльності студентів. І тут мова йде не лише про участь та проведення наукових конференцій семінарів та круглих столів, але і про участь студентів у науково-дослідній роботі кафедр, наукових центрів, лабораторій тощо.

Важливим питанням, що зачіпає інтереси споживачів освітніх послуг, є проблема забезпечення ВНЗ подальшого працевлаштування випускників, а також взаємозв'язок навчальних закладів із підприємствами та науково-дослідними установами у регіоні. Дана проблема вирішується за допомогою проведення ярмарок кар'єри серед підприємств Львівщини, створення кадрових агенцій при навчальних закладах та проведенні досліджень щодо наявності пропозицій роботодавців на регіональному ринку праці та відповідності отриманих у ВНЗ знань та вимог працевлаштування. Важливою є також розробка моделей партнерства на регіональному рівні між ВНЗ регіонального ринку освітніх послуг, роботодавцями та владними структурами.

ВИСНОВКИ

Основною проблемою у підвищенні конкурентоспроможності ВНЗ є нестача відповідних ресурсів, оскільки виконання програм і рекомендацій потребує затрат як матеріальних, так і людських ресурсів, а також значних витрат часу на їх планування, розробку та реалізацію у конкретному ВНЗ. Але із входженням України у Болонський процес перед ВНЗ відкриваються нові перспективи, які слід якнайповніше використовувати для того, щоб максимально відповідати потребам як регіонального чи національного, так і міжнародного ринку. Як показує практика, існуючі проблеми можна подолати шляхом їх детального вивчення, аналізу та прийняття рішення, яке враховує позиції як викладачів, так і студентів, зберігаючи національну самобутність української системи освіти.

Основними рекомендаціями для

ВНЗ з метою підвищення їх конкурентоздатності є: 1) налагодження тісніших контактів з іноземними ВНЗ та запровадження програм студентського обміну, що передбачає активніше вивчення іноземних мов, гармонізацію курсів та збільшення кількості вибірових дисциплін, комп'ютеризацію навчального процесу, покращення умов проживання в гуртожитках та 2) співпраця із підприємствами та органами влади, а саме узгодження програм практики, проведення ярмарок кар'єри.

Література:

1. Болонський процес <http://www.osvita.org.ua>
2. Волинські студенти позитивно ставляться до Болонського процесу <http://www.pravda.lutsk.ua>
3. Касян З.А. Працевлаштування випускників ВНЗ як критерій їх конкурентоздатності // Соціально-економічні дослідження в перехідний період. Структурна трансформація територіальних суспільних систем. — Випуск 5 (67). — Львів 2007 — С. 178—184.
4. Касян З.Я. Маркетингові дослідження ринку праці як інструмент оптимізації підготовки управлінських кадрів регіону // Соціально-економічні дослідження в перехідний період. Ресурсне забезпечення інтелектуально-інноваційного розвитку регіону. — Випуск 3 (65). — Львів 2007 — С. 568—573.
5. Комюніке Конференції Міністрів європейських країн, відповідальних за сферу вищої освіти, м. Лондон, 16—19 травня 2007 року
6. Кудряшов Є.В. Болонський процес — за і проти <http://experts.in.ua>
7. Лалакулич М.Ю. Потенціал вищої освіти Українських Карпат: підходи до інтеграційної оцінки // Соціально-економічні дослідження в перехідний період. Структурна трансформація територіальних суспільних систем. — Випуск 5 (67). — Львів 2007 — С. 167—178.
8. Лук'яненко Д. Економічна інтеграція і глобальні проблеми сучасності <http://ubooks.com.ua>
9. Пасінович І. І. Проблеми взаємодії регіонального ринку освітніх послуг і ринку праці (на прикладі Львівської області) // Соціально-економічні дослідження в перехідний період. Ресурсне забезпечення інтелектуально-інноваційного розвитку регіону. — Випуск 3 (65). — Львів 2007 — С. 512—525.
10. Пашенко О.В. Конкуренція на ринку освітніх послуг // www.rusnauka.com
11. Сучасний розвиток світового господарства <http://www.serial-tv.org>
12. www.ukrstat.gov.ua
13. www.lvivstat.gov.ua
14. www.viche.info
15. www.wikipedia.org

Стаття надійшла до редакції 18.11.2009 р.